

Віда Огнєнович Мілева Айнштайн

**З сербської переклала Алла Татаренко
Цей переклад було здійснено за підтримки
Міністерства культури і засобів масової
інформації Республіки Сербія**

Дійові особи

Пан Марич.

Марія.

Зорка.

Професор Вебер.

Мілева.

Альберт.

Гроссман.

Ерат.

Ружіца.

Мілана.

Гелена.

Мішель.

Конрад.

Моріц.

Ганс Альберт.

Едуард-Тете.

Служниця.
Фотограф.
Хлопчик І.
Хлопчик ІІ.

Частина І

Їде поштар

Маєток родини Маричів у Качі. Літня ніч перед світанком. Тиша, тільки час від часу озивається цвіркун або якийсь нічний птах, ніби повідомляючи про наближення світанку. У садку перед будинком худорлява дівчинка перелякано озирається довкола, тремтячи від нічної свіжості, когось кличе і уважно до чогось прислухається.

Зорка: Зунзіка-а-а-а! Зунзі-і-і!

(Прибігає заспана жінка у нічній сорочці).

Марія: Що сталося, чому ти на ногах о цій порі?

Зорка: Мамо, немає Зунзіки!

Марія: Ганяє мишей десь в коморі, прийде, щойно розвидниться.

Зорка: Т-с-с-с! Їде поштар.

Марія: Який поштар, дитинко, ще ціла година

до світанку!

Зорка: Ось, чуєте? Трам-та-там! Трам-та-там!

Марія: Гаразд, чую. Ходімо тепер до дому.

Зорка: Немає Зунзіки!

Марія: Зранку вона тобі застрибне на подушку, як і щоранку, а тоді приїде поштар, привезе листа від Міци, дасть тобі віжки, щоб правити кіньми...

Зорка: Ні, мамо, я боюся поштаря!

Марія: Ходімо зараз любенько до дому, там тобі немає чого боятись!

Зорка: Ні-і, не залишай мене!

Марія: Ти розбудиш батька!

Зорка: Нехай прокидається, щоб зустріти поштаря! Ой мамо, хто знає, що нам бідна Міца пише. Вона там сама, а вам байдуже! Ви вигнали її, вам байдуже! І Зунзіку ви вигнали, і Шешу...

Марія: Зоро, не починай зараз знову стару історію!

Зорка: Так, ви всіх їх вигнали, ще лишилось мене й тата вигнати...

Марія: Давай іди і гарненько лягай.

Зорка: Чому я маю лягати, чому я маю лягати, я не немовля! Так, Ви вигнали і Вушаночку, і Брню, і Клубочка, і Цукера... і...

Марія: Як це ми їх вигнали, дитино, що ти розказуєш! Добре тобі тато сказав, що вони всі повернуться, коли похолодає.

Зорка: Ні, це ви їх вигнали. І Міцана, і Помпончика, і Ціліку, і Зуцу, і Муфчика, і Фркушу...

Марія: От побачиш, вони всі повернуться, нехай тільки мине літо.

Зорка: То чому ж вони не приходять? Тато сказав, як скосять жито, і коли покоротшає день, і коли запахне холодом... а їх ніде нема. Я питаю, де вони, а він каже: котячі справи, облиш їх, нехай потиняються мишачим царством, нехай наплюються, набігаються і вилиняють. Як тільки похолодає, твій котячий полк повернеться до теплого кутка...

Марія: Так і буде, побачиш!

Зорка: То де ж вони, якщо так буде? Чому не приходять?

Марія: Ще літо, ще не похолодало.

Зорка: Як же не похолодало, як? Помацай мої руки!

Марія: Ой, ти змерзла! Негайно назад до ліжка! Ну ж бо!

Зорка: Вони ніколи не прийдуть! Міца теж ніколи не приїде! Всі пішли звідси назавжди! І Зунзіка, і Шеша, і Вушаночка, і Клубочок, і Брня, і Цукер, і Помпончик, і Міцан, і Ціліка, і Зуца, і Муфчик, і Фркуша, і Хвостик, всі! Я ніколи більше не побачу ні Міци, ні кицьок...

Марія: Не можна так говорити! Міца дуже

засмутилася б, якби тебе почула...

Зорка: Т-с-с-с, ось він!

Марія: Хто?

Зорка: Поштар! Як жахливо риплять колеса, ой, у мене болять вуха...

(З дому не поспішаючи виходить пан Марич у ранковому шлафроку, дивиться, що відбувається, підходить до Зорки).

Пан Марич: Що то тут у вас за ранковий променад? Доброго ранку-у!

Зорка: А-а-а!

Пан Марич: Не бійся, Зоріцо, тато каже тобі «Доброго ранку».

Зорка: Батьку, їде поштар, ви чуєте двоколку?

Пан Марич *(прислухається):* Невже? Так рано? Ну чудово, запросимо його поснідати, ти його покличеш...

Зорка: Ні, тату, знаєте, як я боюсь!

Пан Марич: Ти анітрохи не боїшся, Зоріцо. Ти знаєш, ми сказали, що поштар — добрий, його тут всі знають...

Зорка: Я боюсь усіх!

Пан Марич: Це тобі так здається, тобі потрібно звільнитись від того страху...

Зорка: Ось він!

Пан Марич: Хто?

Зорка: Поштар!

Марія: Вона сонна і їй ввижається! Скажи їй, Мілоше, звідки поштар вдосвіта!

Зорка: З Міцою сталося щось жахливе, ось звідки! Тату, що з нею зробили?

Пан Марич (м'яко): Нічого не зробили, Зоріцо, не хвилюйся! Давай ми зберемося і подивимось, чи є десь тут твої неслухняні коти... Йди сюди...

(Обережно веде Зорку до входу. Вона перелякано ховається обличчям у його рукав і неохоче йде за ним. Раптом чути якийсь шум, який поступово переходить у ритмічний стукіт коліс. Ззовні чути, як якийсь чоловічий голос зупиняє коней: Ну-у-у-у, тпру! Стій!)

Голос пошгаря (ззовні): ПОШТА!!!!
ПА-А-А-А-НЕ-Е-Е МА-А-АРИ-И-ИЧУ-У-У! ВАМ
ТЕРМІНОВИЙ РЕКОМЕНДОВАНИЙ ЛИСТ!
ЛИСТ З ЦЮРІХА-А-А!

(Западає мертва тиша. Зорка гарячково тримається за батька).

Затемнення.

Педагогічний злочин

Кабінет доктора Вебера, професора фізики цюрихського Політехнікуму. Серед чисельних машин і апаратів для дослідів та навчання — масивний робочий стіл, завалений різними інструментами, мотками дроту, трубками та папками зі студентськими роботами. Полиці повні книжок. Професор, поважний пан в обпаленому шкіряному фартуху, одягненому поверх чорного редингота, у захисній шапочці, натягнутій аж до брів, саме зараз неухважно гортає якусь студентську роботу і стежить за стукотінням електричного апарату, з якого час від часу вириваються іскри, що в калігаріївській напівтемряві лабораторії виглядає як якесь чаклування. Пізнє літо. Час вступних іспитів.

Вебер (натискає на кнопку. Лунає дзвінок):
Заходьте, колего!

(Машина починає іскрити сильніше. Вебер дивиться на годинник, записує час і вимикає машину, щоб після невеличкої паузи знову її запустити. Іскри сиплються. Тимчасом до кабінету входить дівчина в темному костюмі і білій блузці з великим мереживним комірцем. В руках у неї купка книжок, сумочка, парасоля. Вона

стоїть біля дверей і чекає, щоб професор до неї звернувся).

Вебер: Бачите, колего, Ви якраз застали формулу $A=P_1 - P_2$ *in fl agranti!* А зараз треба бути уважним, бо тут за мить може статися крібле-крабле-бумс!

Мілева: Доброго дня!

(Вебер аж тепер дивиться в її бік. Рвучко підводиться, знімає шапочку).

Вебер: Пардон. Я думав, що це студент. Вибачте. Професор Вебер. З ким маю честь?

Мілева: Мілева Марич.

Вебер: Так? Чим можу допомогти?

Мілева: Я — кандидат номер п'ять.

Вебер: Прошу?

Мілева: Кандидат номер п'ять.

Вебер: Який кандидат?

Мілева: Кандидат на вивчення фізики. Я склала письмовий іспит. Це мою роботу Ви тримаєте в руках.

(Показує на папку, яку тримає Вебер).

Вебер: Це Ваша робота?

Мілева: Так.

(Вебер витріщається на дівчину. Потім кидає папери на стіл, ніби опікся).

Вебер: Святий Боже і Свята мати-рятівнице, пророку Ісаю, всіх дванадцять апостолів, на чолі з Фомою невірющим, чи бачите ви це чудо?

Мілева: Прошу?

Вебер: Я не Вас питаю.

Мілева: Вибачте.

Вебер: Чи Ви, ІєБез Ргаієіп, знаєте взагалі, що я викладаю?

Мілева: Знаю. Фізику.

Вебер: Тоді ви, напевно, не знаєте, що таке фізика!

Мілева *(трохи подумавши)*: Знаю. Наука про принципи, за якими діє природа.

Вебер: Так. І?

Мілева: Я хотіла би вчитись у Вашій групі.

Вебер: Ім'я?

Мілева: Мілева Марич.

Вебер: Я так і знав! Знову полька! Це в тій вашій Польщі якась епідемія! То вам якийсь вітер з Балтики задуває в голову ті ідеї! Хто там народжує дітей, хто готує, хто грає на фортепіано у тій вашій Польщі, коли жінки шаліють за наукою?

Мілева: Не знаю, я не полька.

Вебер: Не полька?

Мілева: Ні.

Вебер: Ще гірше! Значить, епідемія поширюється й на інші народи. Сподіваюсь, що вона ще не охопила триста мільйонів китайок, бо якщо з ними таке станеться, китайці за півстоліття стануть мертвим народом! Як вавилоняни!

Мілева: Чому Ви думаєте, що освічена жінка не може мати нащадків?

Вебер: Тому, мадемуазель, що університет — не заклад для наречених, а важка й серйозна робота! Тут не вчать в'язати на дротиках, ані грати мазурки на забавах у саду, на яких подають чай і бісквіти. Вам це ясно?

Мілева: Так.

Вебер: Ну і? Чому ж Ви тоді прийшли сюди?

Мілева: Вивчати фізику, бо в'язати і грати я вже вмію.

(Вебер раптом вмикає електричний апарат, іскри сиплються на всі боки, а Мілева відсахується, закриваючи обличчя рукою).

Вебер: Ну то прошу! Вивчайте фізику! Визначте тут ступінь нагрівання і співвідношення сили струму і зростання теплоти, вирахуйте напругу і все це представте формулами! Прошу! Чого Ви чекаєте? Ви, звичайно, не отримаєте опіків третього ступеня, і не пропалите мереживної блузки, не зробите короткого замикання і не

залиште нас у темряві, тому що Ви склали письмовий іспит і буцімто знаєте закон Кулона...

Мілева: Знаю.

Вебер: Що Ви знаєте?

Мілева: Закон Кулона. Тобто оце: Електростатична сила взаємодії двох точкових нерухомих зарядів прямо пропорційна добутку абсолютних значень зарядів і обернено пропорційна квадрату відстані між ними, і тому...

Вебер: Ну і що з того?

Мілева: Та вироблена енергія може потім...

Вебер: Ні, я маю на увазі, що з того, що Ви це знаєте? Кожен може стільки зазубрити. Папуга теж навчиться говорити «добрий день, я голодний», але я ще не чув, щоб якогось папугу прийняли на студії лінгвістики. І Ви тепер думаєте, що цього достатньо. Знаєте закон Кулона і більше нічого не треба.

Мілева: Я не думаю.

Вебер: І?

Мілева: Я приїхала, щоб продовжити вчитись, а згідно закону студентки тут можуть записатись до університету...

Вебер: Якого закону? Закону Архімеда? Закону Бой-ля-Маріютта, Кулона?

Мілева: Згідно державного закону.

Вебер: Панночко, я викладаю закони природи, яка створила жіночі істоти так, що вони не в стані

зрозуміти суть точних наук. За це вона їм подарувала кращу частину світу: грацію, миловидість, материнство — і рівноваги було досягнуто. Отже, це не я Вам бороню записатись на Політехнікум і вчити фізику, це визначено задовго до мене, в день, коли Бог створив світ.

Мілева: Ні, це було дозволено задовго до Вас! Дівчата тут мають однакові права на вступ уже більше тридцяти років! Це закон!

Вебер: Будь-яке тіло, занурене в рідину, втрачає нібито свою вагу на стільки, скільки важить витіснена рідина! Ви це знаєте?

Мілева: Знаю. Це закон Архімеда.

Вебер: От бачите! Перед цим законом ми невблаганно рівні, Ви і я, і миша, яка тут пробіжить, і Ваша парасоля, і кожна річ і кожне створіння, трісочка так само, як і колода! Чому? Тому що все це природа влаштувала так, щоби не було недоліків і винятків! А те, що ми, мудруючи, називаємо законами — хистке і повне слабких місць, як і ми самі!

Мілева: З Вашого дозволу, людські закони також є природними! В однаковій мірі ті, які людина відкрила шляхом вивчення природи, як і ті, які сама створила за її зразком, щоби доповнити її й приборкати. Закон Архімеда анітрохи не природніший від того, який мені сьогодні дає право складати Вам вступний іспит...

Вебер: Ідїть Ви собі на філософію! Це наука для дам! Довге волосся є дуже важливим для цих студій, бо індукує електрику, яка розігріває мозок і утворює коло струму, що підсилює енергію мислення! Справжня дамська наука!

Мілева: Значить, для вивчення фізики не потрібна енергія мислення, і ми можемо спокійно дозволити мозку охолоджуватися...

Вебер: Правильно!

Мілева: Не знала.

Вебер: От, тепер знаєте, *liebes Fräulein!* Фізику вивчають і розуміють холодним розумом, а не перегрітим, розпеченим мудруванням та екзальтацією...

Мілева: Значить, я не зарахована?

Вебер: Правильний висновок! Фізика — не дівоча наука, повірте, скільки б Ви про неї не філософствували! Дякую!

Мілева: Дякую Вам. До побачення.

(Йде до виходу, легенько накульгуючи. Вебер зупиняє її біля дверей).

Вебер: Панночко!

Мілева: Прошу?

Вебер: Пробачте, Ваші батьки живі?

Мілева: Так.

Вебер: Скажіть щиро, Ви приїхали сюди з

їхнього дозволу?

Мілева: Так. Це було великим бажанням мого батька.

Вебер: І як Ви кажете Вас звати?

Мілева: Мілева Марич.

Вебер: Росіянка?

Мілева: Ні, сербка з Південної Угорщини. Родина живе у маєтку неподалік від Нового Саду. Це містечко називається Кач.

Вебер: Біля Пешта?

Мілева: На південь від нього, достатньо далеко, але теж на Дунаї. Чудовий край.

Вебер: Ким є пан батько за родом занять?

Мілева: Він офіцер. Зараз — на цивільній службі.

Вебер: І він дозволив Вам піти на Політехніку? Офіцер імператорської армії?

Мілева: Він це виборов. Він написав повну шухляду прохань, поки добився для мене дозволу відвідувати заняття з природничих наук у чоловічій гімназії у Загребі, де певний час служив.

Вебер: Отже, немає справжніх офіцерів навіть у забитих придунайських містечках! Кінець!

Мілева: Мій батько — справжній офіцер і він служив у великих містах. Він хоче, щоб і сестра, і я отримали регулярну освіту, як і наш брат. Він займався зі мною математикою, відколи мені виповнилось три роки, з сестрою збирає рослини,

вона буде біологом...

Вебер: От що нам несе кінець цього мародерського століття! Щоб офіцер імператорської армії не мав бажання знайти своїй доньці молодого поручника і чекати внуків, а штовхав її до темних лабораторій, до павуків і щурів, щоб вона стругала залізо і заливала ошурки кислотами, які псують руки й очі. У мене нема слів! Нема слів!

Мілева: Значить, я не зарахована?

Вебер: Ви як кухонний годинник! Ку-ку! Ку-ку!

Мілева: Вибачте.

(Тиша. Вебер дивиться на неї, ніби бачить вперше. Мілева йде до дверей).

Вебер (несподівано): Панночко, Ви знаєте, як мене звуть студенти?

Мілева: Професор Вебер.

Вебер: Прізвисько, прізвисько!

Мілева: Не знаю.

Вебер: От, хочете на фізику, а не маєте поняття, до якого звіринця потрапили б?

Мілева: Я знаю, як вони Вас звуть.

Вебер: Як?

Мілева: Я не можу цього сказати, це дуже непристойно.

Вебер: Звісно, що непристойно! Я у Вашій присутності теж не міг би щось таке вимовити! Це не жіночі студії. Вам здається, що фізика як школа танців: манери, цілування рук, поклони...

Мілева: Мені не здається!

Вебер: Вам не здається?

Мілева: Ні, але ж студії фізики не складаються, певно, з самих лайок?

Вебер: Саме так! Досліди — це чорні дияволи. Покажуть норів, повернуться до вас своїм волохатим задом і шкіряться вам у лице! А ви лаєтесь, волаєте, рвете волосся на голові, в той час як хор дияволів підло тявкає з дзеркала і пердить на ваші формули і знання... Вибачте на слові... Йдіть звідси, прошу Вас! Ви й самі бачите, що це для Вас заважко!

Мілева: Нехай заважко, я цього не боюся! Мене наука й цікавить тому, що вона не легка! Ваш опір — от що лякає!

Вебер: Який опір! Мій обов'язок — нагадати Вам про певні безперечні факти! По-перше: наука такого типу повністю суперечить жіночому уявленню про світ...

Мілева: Хто так постановив?

Вебер: Людський розум!

Мілева: Де це записано?

Вебер: У людському досвіді! Жінки дивляться на світ крізь густі вії й свої мрії, тому вони ніколи

не дізнаються, яким він насправді є!

Мілева: Той, хто вирішує займатись наукою, приймає і наукову точку зору!

Вебер: Науковцем не може бути кожний, хто так вирішить, а лише той, хто є у стані тверезо проникнути у закономірності природи, а це — не жінки!

Мілева: Чому не жінки?

Вебер: Тому що жінки не відрізняють істину від приблизного припущення про неї!

Мілева: А чоловіки?

Вебер: Якраз навпаки! Чоловіки панічно бояться усього, що неясне! Жінка — під владою власної містерії, тому вона все огортає таємницею, чоловік — під владою причин, тому намагається знайти їх у всьому. Хлопчик розбирає на частини іграшку, щоб побачити, що у неї в животі, дівчинка одягає її у шматинки, щоб приховати її живіт. Між ними немає нічого спільного, панночко! Наука — це не те, про що Ви мріяли біля вашої річки...

Мілева: Вибачте, я до цих студій фізики готувалась, не сидючи біля річки, як сільська пташниця, а...

Вебер: Я цього не говорив!

Мілева: Перепрошую, а чи Ви колись запитували якогось мого колегу на вступному іспиті, про що він мріяв і чи приїхав з дозволу батьків?

Вебер: Не пригадую, може, й питав...

Мілева: Не питали, напевно! Це не питання для женихів. Вони студіюють, що забажають, а дівчата-наречені лише те, що їм дозволяють батьки й строгі професори...

Вебер: На жаль, це так, панночко. Це закон природи.

Мілева: І цей закон гарантує, що кожний хлопець, який сьогодні вступить сюди без труднощів, на відміну від мене, несе в собі кращу рекомендацію на науковця! Чи згідно того закону в кожного з них на чолі написано, що він — майбутній Ньютон або Коперник?

Вебер: По-перше, ніхто сюди не вступає без труднощів, а всі складають вступний іспит. І, звичайно, ніде не написано, що кожний хлопець, який вступив, стане вченим, а Коперника, вірю, я не дочекаюся за всю свою кар'єру! Але, однак, наука в їхньому випадку завжди може розраховувати на певний улов, бо їх усе більше. А Ви були б занадто азартним вибором: або-або.

Мілева: Що, говорячи мовою математики, означає: якщо вдасться мені — вдалося всім жінкам!

Вебер: І що потім? Повернетесь з дипломом до Південної Угорщини і аж тоді починаються справжні проблеми. Для вчительки — надто освічена, до домашніх робіт — непризвичаєна, для

хлопців — занадто розумна, у товаристві — нудна. Для батьків — тяжкий клопіт, а для себе самої — ще тяжчий. Вчена, а нещасна! Матері на Вашому прикладі докорятимуть своїм маленьким донькам: облиш книжки, вчись грати на фортепіано і куховарити, бо будеш як бідна панночка Марич...

Мілева: Як Вас послухати, чим жінка менше знає, тим вона щасливіша, а повного щастя вона може досягти, лише якщо буде повною ідіоткою! А всі знання цього світу створені для чоловічого роду! Може я Вас погано зрозуміла?

Вебер: Вертайтесь, дорога панночко, до свого дому, у свій мирний рідний край. Звийте гніздо, поки ще є вільні наречені у полку Вашого батька. Прогуляйтесь надвечір, опершись на руку і шаблю свого обранця. Робіть добрі справи. З дипломом, який Ви вже маєте, Ви можете вчити своїх і чужих дітей, а своєму панові батькові можете сказати, що Ви склали вступний іспит, але Вас один консервативний професор умовив залишити навчання. Ви обоє будете вдячні мені за це, повірте!

Мілева: Значить, я не вступила?

Вебер: Ні, панночко, і це для Вашого блага, повірте! Вклоняюсь!

(Вебер вклоняється, потім натискає на дзвінок. Входить Альберт).

Мілева (*виходячи*): До побачення.

Альберт: Доброго дня.

Вебер (*гортає папери, мовчить, а потім несподівано*): Звідки Ви взялись, колего?

Альберт: Ви дзвонили.

Вебер: Я дзвонив? (*Альберт кивнув головою*).
Отак?

(*Дзвонить*).

Альберт: Ні, ви дзвонили набагато довше.

Вебер: Отак?

(*Дзвонить довго*).

Альберт: Можливо, все ж таки трошечки коротше.

Вебер: Ім'я?

Альберт: Альберт Айнштайн.

Вебер: Коли і де Ви народились?

Альберт: 14 березня 1879 року, Ульм, Вюртемберзьке князівство, Німеччина.

Вебер (*розсіяно*): Айнштайн, Айнштайн. А, Айнштайн, кажете. Ви і минулого року були прийняті.

Альберт: Нерегулярно, а Ви сказали...

Вебер: Я сказав, що Ви можете слухати лекції як регулярний студент, а іспит зрілості скласти

протягом року.

Альберт: Я вирішив все ж таки спочатку здати іспити на атестат зрілості. Мені було потрібно краще підготуватись до вступного іспиту.

Вебер: То Ви склали іспит на атестат?

Альберт: Так.

Вебер: Добре. Ну якщо Ви вже склали іспит зрілості, чи могли б Ви покликати панночку, щоб вона повернулась? Я не закінчив іспит.

(Альберт вибігає і кличе Мілеву).

Мілева: Прошу, пане професоре.

Вебер: Ви не прийняті, колего, не вважайте, що я передумав.

Мілева: Я не вважаю.

Вебер: Тобто — так!

Мілева: Що — так?

Вебер: Ви не прийняті, але Ви склали вступний іспит. Від навчання Ви, однак, відмовляєтесь за власним бажанням!

Мілева: Не відмовляюсь, не відмовляюсь!

Вебер: Відмовляєтесь! Відмовляєтесь, бо Ви вчасно зрозуміли, що цей диплом був би важким тягарем для слабких жіночих плечей!

Мілева: А чи легко бути царицею, а стільки жінок були могутніми імператрицями?

Вебер: Набагато легше управляти імперією,

аніж наукою! Марії-Терезії престол був гарантований Прагматичною санкцією, яку підписали всі короновані особи Європи, а Вам гарантовані лише неприємності!

Мілева: Хіба диплом не буде моєю Прагматичною санкцією?

Вебер: Ваша землячка Габріела Посанер закінчила тут медицину п'ять років тому, а їй ще досі не дозволили лікарську практику, хоча Австрія так потребує лікарів! Я чув, що її скарга дійшла й до імператора Франца-Йосифа. От, якщо вона стане лікаркою, то тільки кесаревим розтином!

Мілева: Доктор Марія Гайм-Фегтлін працює тут, у Швейцарії, і її дуже цінують!

Вебер: Так, тільки в неї немає дозволу палати підписувати рецепти! А знаєте Ви, хто така Емілі Кем-пін-Шпірі?

Мілева: Знаю. От вона була професором університету і тут, і в Берліні, вона навіть до Америки дісталась...

Вебер: Що Ви ще знаєте про неї?

Мілева: Знаю, що її заслугою є те, що стаття двадцять третя швейцарського закону більше не звучить: усі швейцарці рівні перед законом, а: Усі швейцарці і швейцарки рівні перед законом...

Вебер: Що якраз і згубило її.

Мілева: Як?

Вебер: Так. Доктор права, адвокат, професор

університету, засновник коледжу Емілі Кемпін-Шпірі дійшла у своїй науковій кар'єрі до того, що врешті-решт мусила через оголошення в газеті шукати роботу служниці, і саме тут, у своїй рідній, ліберальній Швейцарії, де вона могла захистити докторську дисертацію, але не могла працювати на рівні свого диплому. Вона не була успішною ні як законодавець, ні як викладачка, ні як адвокат, як і, вірю, не була б успішною ні як служниця, якби смерть не позбавила її того приниження, до якого вона була змушена, бо чоловік її залишив з двома дітьми...

Мілева: Що є справді ганебним з його боку!

Вебер: Чому, хіба вона особисто не виборола для нього цього права? Якщо вони вже рівні перед законом, значить і вона може утримувати дітей, як і він!

Мілева: Так, але їй не дозволили працювати, незважаючи на її високу фаховість.

Вебер: Саме так! І це причина, через яку Ви відмовляєтесь від студій фізики.

Мілева: Ви вважаєте, що кожна жінку з дипломом очікує доля мити чийсь сходи!

Вебер: Ні, це не є невідворотнім! Вона може отримати місце гувернантки розбалуваних дітей у забезпечених сім'ях. Поселять Вас любенько у холодну кімнату з вікном на подвір'я і віддадуть на поталу своїм маленьким людожерам, щоб вони на

Вас виміщали свою підлігкову злість. Чи вартує це п'ятирічного затворництва у цій лабораторії? Га?

Мілева: Можливо, все зміниться на краще, коли я захищу диплом.

Вебер: Не зміниться, мадемуазель! Навіть через сто років! Ні через тисячу! Ніколи! Тому що для чогось такого немає підстав у природі. Рівність — пусте слово. Воно не означає нічого. Це слово-химера. Ніщо на світі ні з чим не є абсолютно рівним. Кожна істота, річ і явище, все видиме й невидиме, чутне й нечутне, все є окремим, особливим і неповторним. Часта з'ява подібних форм є лише ілюзією рівності. Подібне — це гра природи, нічого більше, а рівність — ілюзія і омана. Часто — джерело і причина великих страждань та непорозумінь. Тому, панночко, оберіть собі інший фах. Приклади, які я Вам навів, говорять Вам достатньо!

Мілева: Ви у своїй книзі «Шляхи до законів фізики» написали, що приклад сам по собі не підтверджує можливість, а лише її передбачає.

Вебер: Це так у науці, бо природа всеохопна, і кожне явище в ній має незліченну кількість варіацій. Людське життя, як її частина, обмежене й одноманітне.

Мілева: Що означає, що життєві приклади великою мірою водночас є доказами?

Вебер: Можна було б і так сказати.

Мілева: Ну, тоді є багато прикладів, які говорять на мою користь.

Вебер: Я б не сказав!

Мілева: А Софія Жермен, французький математик, праці й відкриття якої так цінував сам Гаус...

Вебер: Тому що спочатку він і не знав, що вона жінка, бо вона хитро листувалась з ним під псевдонімом!

Мілева: Так, але коли він запропонував її кандидатуру на почесний докторат у Геттінгені, він добре знав, хто вона і що вона. Вихваляв до небес її праці про вібрації. Я читала це в його «Щоденнику»!

Вебер: Вона, тим не менш, не отримала докторату!

Мілева: Ні, тому що смерть була швидшою від заздрісної комісії. Але Соні Ковалевській вони мусили дати титул, до того ж за її відсутності. От, вона — це правильний приклад. Приїхала до Німеччини, лише супроводжуючи чоловіка, успішного кар'єрного науковця! І що тепер відомо про палеонтолога Владимира Ковалевського, крім того, що він був чоловіком відомої вченої Соні Ковалевської, чиє відкриття диференціальних рівнянь викликало революцію у математичних науках!

Вебер: Гарзд, нехай. Скажімо, Ви прийняті!

Але чи свідомі Ви, що Вас чекає у цих холодних лабораторіях? Ніде нікого, крім насуплених і нервових професорів і самовдоволених колег, які Вас ігноруватимуть, або заздрісно відкидатимуть, в залежності від Ваших успіхів. В кінці Ви будете щасливі, якщо вийдете заміж за когось із них. Працюватимете на нього, бо на працях його ім'я завжди буде першим, якщо не єдиним...

Мілева: У випадку П'єра та Марії Кюрі — зовсім інакше. Її ім'я завжди перше.

Вебер: Ви знайдіть спочатку П'єра, а потім приходьте на студії.

Мілева: І вона прийшла як Марія Склодовська. П'єр з'явився пізніше.

Вебер: Манія, її справжнє ім'я — Манія, і це основна характеристика її характеру. Не допомагає їй і те, що вона потім привласнила ім'я Діви Марії. Ця маніячка не є добрим прикладом для Вас!

Мілева: Чому вона маніячка більшою мірою, аніж П'єр — маніяк?

Вебер: П'єр — не маніяк, він мазохіст, це дещо інше.

Мілева: Гаразд, от Марія Кюрі має два університетських дипломи, і не має нічиїх сходів, а займається наукою, разом із своїм чоловіком, який є також її колегою. Чи це не приклади, яким я маю слідувати?

Вебер: Це не приклади, це все самі винятки!

Мілева: Мене цікавлять студії фізики, і мені байдуже, чи буду я в цьому прикладом чи винятком!

Вебер: Добре, а чому Ви вчепились саме у фізику? Є й інші природничі науки!

Мілева: Фізика вчить нас, що існує якийсь вищий, внутрішній порядок у природі, і вона охоплює майже всі інші науки!

Вебер: Чому Ви цього порядку не шукаєте в музиці, де він доведений до досконалості? А хочете на фізику через каприз! Чистий жіночий каприз і нічого більше.

Мілева: І фізика теж капризна наука. Часом нам видається, що вона заперечує очевидне, а часом — що підтверджує неймовірно!

Вебер: Крібле-крабле-бумс!

(Тиша. Вебер натискає на кнопку і довго дзвонить. Входить Альберт, запитально дивиться на Мілеву, вона здвигає плечима. Вебер продовжує дзвонити, ніби насолоджуючись мелодією дзвінка. А тоді раптом звертається до Альберта).

Вебер: Ім'я?

Альберт: Альберт Айнштайн.

Вебер *(шукає папку з його роботою):* Номер шість?

Альберт: Ні, я номер чотири, але я свою чергу

уступив панночці Марич.

Вебер: А що привело молодого Кавалера троянд на студії фізики, можна довідатись?

Альберт: Це проста формула. Якщо свою схильність до абстрактного мислення я позначу як A , брак уяви як M , а незалежність як свій ідеал — літерою H , тоді моє рівняння звучить так: C — наука дорівнює H помножене на A в квадраті плюс M у квадраті.

Вебер: Цікаво. Ви сказали — Айнштайн?

Альберт: Так.

Вебер: Так, пригадую, Ви були прийняті і минулого року, умовно...

Альберт: Я, однак, вирішив скласти іспит зрілості й здобути серйозну базу для студій.

Вебер: Ну і як, здобули?

Альберт: Так.

Вебер: Добре, давайте подивимось. Скільки два і два?

Альберт: Двадцять два.

Вебер (*трохи помовчавши*): Прекрасно. А скільки дві й дві?

Альберт: Сорок вісім жовтих троянд.

Вебер: Прошу?

Альберт: Дві дюжини жовтих троянд плюс дві дюжини жовтих троянд у сумі дають сорок вісім жовтих троянд.

Вебер: Я питаю абстрактно.

Альберт: А я, як Кавалер троянд, додавав троянди.

Вебер: Але чому саме жовті?

Альберт: Жовтий — колір світла.

Вебер: Крібле-крабле-бумс!

Альберт: Так.

Вебер: Як звучить закон Кулона?

Альберт: Закон Кулона... Гадаю, що я знаю формулу, якщо це оте А, яке дорівнює...

Вебер: Це те, що ця панночка знає, як «Отче наш», дорогий мій! Скажіть, панночко, своєму кавалерові, як звучить закон Кулона!

Мілева: Значить, я теж прийнята?

Вебер: Ну, цього я вже не знаю.

Мілева: Тоді я теж не знаю закону Кулона. Мені не потрібно його знати.

(Вебер несподівано дзвонить. Входить група студентів).

Студенти: Добрий день.

(Вебер мовчить, складає папери до папки. Тоді раптом звертається до них).

Вебер: Панове, ви від сьогодні студенти групи VI-A на кафедрі фізики цюріхського Політехнікуму. Протягом наступних кількох років я

буду вашим головним мучителем-інквізитором.
Моє співчуття і мої вігання!

(Студенти вклоняються).

Гроссман: Дякуємо, пане професоре!

Вебер: Ім'я?

Гроссман: Марсель Гроссман.

Вебер: І як мене звать студенти, колего
Гроссман?

Гроссман: Професор Вебер.

Вебер: Так, у моїй присутності. А як, коли я
не чую?

Гроссман: Не знаю.

Вебер: Скажіть Ви, колего Айнштайн.

Альберт: Не можу, якщо Ви чуєте.

Вебер *(затуляє вуха руками):* Ось, зараз не
чую.

Альберт: Електричний членотрус.

Гроссман: Вебер герр електрохер.

Ерат: Електродроч.

Вебер: О, хто автор цього нового пріввиська?

Ерат: Не знаємо.

Альберт: Не знаємо.

Вебер: А чи хтось із вас знає, хто оця молода
дама?

Альберт: Ми всі знаємо. Це панночка Мілева
Марич.

Вебер: Відповідь неповна. Скажіть Ви, колего!

Гроссман: Панночка Мілева Марич, яка складала з нами вступний іспит.

Вебер: Відповідь неповна. Хто знає?

Ерат: Ніхто.

Вебер: Так от, панове, щоб ви знали! От ця молода дама — мій життєвий педагогічний злочин! Це перша студентка фізики в історії цієї серйозної й консервативної школи, правила якої я сьогодні порушив. Через це я, як жертва лібералізму, буду смажитись у розпеченому пекельному казані і, якщо наша колега як фізик не вигідає пристрою для охолодження пекла, мої муки будуть вічними. Вітаю, колего Марич!

Мілева (*хапаючи повітря*): Закон Кулона: Електростатична сила взаємодії двох точкових нерухомих зарядів прямо пропорційна добутку абсолютних значень зарядів і обернено пропорційна квадрату відстані між ними...

(Колеги їй аплодують. Вона стоїть розгублена. Вебер збирає папери і збирається вийти. Гроссман щось шукає між машинами. Гамір).

Ерат: Швидко, швидко, треба зробити електричне коло першокурсників! Включи там.